

Beynəlxalq keyfiyyət standartlarının tətbiqi və əldə olunan nəticələr

Son illər Dövlət Statistika Komitəsinin qarşısında duran ən mühüm və həlli vacib məsələlərdən biri beynəlxalq keyfiyyət standartlarının qısa müddət ərzində öyrənilməsi, təhlili və tətbiqi olmuşdur. Statistik istehsalın bütün mərhələlərində beynəlxalq səviyyədə tətbiq olunur və ölkələrin statistika təşkilatları tərəfindən öz işlərinə səmərəli təşkilində istifadə edilir. Yerli qanunvericiliyin tələbləri nəzərə alınmaqla bu standartların əsası qorunmaq şərtlə milli versiyaları yaradılır və beynəlxalq standart məlumat mübadiləsinin ana xəttini təşkil edir. Artıq beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən və tətbiqi tövsiyə edilən beynəlxalq keyfiyyət standartlarından istifadə Dövlət Statistika Komitəsinə beynəlxalq səviyyədə qəbul edilən keyfiyyətin idarə edilməsi sisteminin bir üzüvü olmaq, ölkəni lüzumuna çatırmaq və statistik məlumat mübadiləsi sisteminin bir halqasına çevrilmək imkanı yaradır.

2010-cu ildən başlayaraq Dövlət Statistika Komitəsi müəssisə şəkildə keyfiyyətin idarə edilməsi sisteminin öyrənilməsinə və öz işində keyfiyyət standartlarının tətbiqi imkanlarının qiymətləndirilməsinə qərar verdi. Bu fəaliyyət çərçivəsində keyfiyyət dair ümumi standartların qəbulu, sənədlərin və proseslərin standartlaşdırılması, məlumatların öyrənilməsi və tətbiqi həyata keçirilməyə başladı. 24 fevral 2010-cu ildə Dövlət Statistika Komitəsinin keyfiyyətin idarə edilməsi sisteminin tətbiqini həyata edən tədbirlər planı qəbul edildi. Standartlaşdırma üzrə beynəlxalq təşkilat tərəfindən hazırlanmış məhsul buraxılışında iştirak edən bütün proseslərin idarə edilməsinin beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş qaydalarını müəyyənləşdirən ISO 9001:2008 "Keyfiyyətin idarə edilməsi sistemi" beynəlxalq standartının tətbiqi statistika orqanları tərəfindən qanunvericiliyin və istehlakçıların tələblərinə uyğun məhsul istehsalı bacarığının nümayiş etdirilməsi, həmçinin sistemin səmərəli tətbiqi nəticəsində istehlakçıların artan tələbatının daha dolğun ödənilməsi məqsədi daşıyır. Standartın tələblərinə uyğun olaraq işlərin qurulması təşkilatların rəqəbat aparma imkanının yüksəldilməsinə, idarəçilik xərclərinin azaldılmasına, buraxılan məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və təşkilatların inamının qazanılmasına imkan verir. Tədbirlər planı çərçivəsində 2010-2012-ci illər ərzində keyfiyyətin idarə edilməsi sisteminin gələcəkdə bünövrəsi sayıla biləcək bir sıra sənədlər, metodoloji materiallar hazırlanaraq tətbiqinə başlanıldı.

Keyfiyyətin idarə edilməsi sahəsində mövcud fəaliyyəti əlaqələndirmək üçün "Dövlət Statistika Komitəsinin keyfiyyətin idarə edilməsi və məlumatların sisteminin yaradılmasına dair 2012-2013-cü illər üzrə fəaliyyət planı" təsdiq edilərək bu yola davam edildi. Fəaliyyət planı rəsmi statistika sisteminin keyfiyyətin idarə edilməsi sistemi çərçivəsində statistika proseslərinin təşkil, məlumatların keyfiyyətinin təmin olunması məqsədilə ümumi qayda və standartların müəyyənləşdirilməsi və onların tətbiqi, sənədləşdirilmənin keyfiyyətin idarə edilməsi sistemi standartları çərçivəsində həyata keçirilməsi, statistik hesabat formalarının, göstəricilərin və statistika proseslərinə dair məlumatların sisteminin standartlarının müəyyənləşdirilməsi, hesabat məlumatlarının əlaqələndirilməsi, riyazi və məntiqi nəzərlərin təşkilinə dair kompleks məsələ qoyuluşunun işlənməsi, müvafiq proqram təminatlarının hazırlanması, məlumatların sisteminin tətbiqi və statistik informasiya sistemi üçün statistik hesabat formaları və göstəricilər üzrə məlumatların sisteminə dair nümunələrin, internet strukturunun hazırlanması, məlumatların internet informasiya bazasına daxil edilməsi və veb-səhifədə yerləşdirilməsi, yekun çıxış cədvəllərinin, məcmu və bülletenlərin məlumat bazalarına inteqrasiyası və həyata keçirilməsi işlərin icrasına nəzarət etmək məqsədi ilə daxili auditorlər təşkilatı məsələlərini həyata edirdi.

Bilidimi kimi, statistik məlumatların hazırlanması prosesi, o cümlədən məlumatların hazırlanmasında tətbiq olunan texnologiyalar, metod və üsullar, standartlar, iqtisadi və sosial tənsiqlər, məlumatlar və s. məsələlər müasir istifadəçidə geniş maraq doğurur. Dünyanın qabaqcıl ölkələrinin statistika təşkilatları istifadəçilərin bu mövzuda tələb və maraqlarına diqqətə yanaşır, onların gələcəkdə daha da artacağını bilir və öz fəaliyyətlərini planlaşdırılmasında yeni çağırışları vaxtında nəzərə alır. Çağırışların nəzərə alınması dedikdə, yalnız bu tip sorğulara hazır olmaq deyil, həmçinin prosesin və sistemin müəssisə şəkildə təşkil və davamlı şəkildə səmərəli aparılması başa düşüldür. Məsələyə diqqətə yanaşdıqda, bu işin təşkilinin istifadəçilərlə müqayisədə statistika orqanlarının özlərinə daha çox lazım olduğunu müəyyən etmək elə də çətin deyildir. "Metaməlumat" ifadəsi ölkə təcrübəsində yeni olduğuna görə bir sıra hallarda istifadəçilər metaməlumatları metodologiya kimi qəbul edir və yaxud bu ifadəni daha az, ehtiyatla işlədirdi-

lər. Bu səbəbdən metaməlumat anlayışının daha aydın, ətraflı açıqlanmasına və təşviq edilməsinə ehtiyac duyulurdu. Sadəcə məndə statistik məlumat məlumatı statistik məlumat haqqında məlumatdır. Bu, statistikada istehsal olunan son məhsullara (məlumatlara) aid olunur və istifadəçilər üçün nəzərdə tutulur. Metaməlumat statistik məlumatların izahlı təqdimatını yaxşılaşdırdığı üçün, istifadəçi maraqlandıqı informasiyanın tərfi, mənbəyi, əlaqə, toplanma metodu, dövrü, ölçü vahidi və s. haqqında daha ətraflı məlumat əldə edə bilər. Eyni zamanda bu yolla statistika orqanları istifadəçilərin inamını qazanırlar. Statistik məlumatların sisteminin yaradılmasının ən üstün xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, fəaliyyətlər sistemləşdirilir və sənədləşdirilir, iş insan resurslarının fərdi xüsusiyyətləri ilə deyil, sistem üzərində qurulur. Belə olduqda sistem dayanmadan müvəffəqiyyətlə işləyir, təşkilat daha dayanıqlı olur, bilik itkisi riski azalır. Bundan başqa, hər hansı müşahidə təşkilat olarkən kadrların təcrübəsizliyi səbəbindən buraxıla bilən (nəzərdən qaçan) proses, yaranı biləcək xətalər minimuma endirilir və təbii ki, son nəticədə məlumatların keyfiyyəti yüksəlir. Metaməlumatların köməyi ilə təşkilat rəhbəri statistik informasiya sisteminin statistik prosesləri tam görür və ona nəzarət edir, mütəxəssislərin fəaliyyətini tam izləyir, idarə edir və daha düzgün qərarlar qəbul edir. Məsələn, o, hər hansı statistik məlumatın hazırlanmasında iştirak edən mütəxəssislər, onların statistik istehsalın hansı mərhələsində nəyə cavabdeh olduğunu, hansı prosesin icra olunduğunu və s. məsələləri müşahidə etməklə təşkilatın daha səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün geniş imkanlar əldə edir və nəticədə düzgün strateji idarəetməyə nail olur. Bir sıra hallarda istifadəçilər məlumatdan daha çox onun formalaşması xüsusiyyətlərinə diqqət yetirirlər. İstifadə etdikləri məlumatların keyfiyyətinə tam əmin olmaq üçün "statistik məlumat haqqında məlumat", yeni metaməlumat əldə etmək istəyirlər. Bunları nəzərə alaraq, Dövlət Statistika Komitəsi uzun müddətli fəaliyyəti sahəsində istehsal prosesləri standartı GSBPM, statistik məlumatlar və metaməlumatlar mübadiləsi standartı SDMX, keyfiyyət məruzələri standartı ESQRS, "Dublin özüyü" adlanan DCM kimi keyfiyyət alətlərinin, metaməlumat strukturunun tətbiqinə başladı.

İnternet mühitində informasiya resurslarının istifadə dairəsi baxımından "Dublin özüyü" (DCM) standartı dünyada ən çox yayılmış universal metaməlumat sistemi sayılır. Bu standart beynəlxalq səviyyədə 2000-ci ildən etibarən tətbiq edilməyə başlamışdır. Standart əsasən iki versiyada təqdim olunur. Bunlardan birincisi qısa versiyadır və 15 elementdən ibarətdir. Digəri isə genişləndirilmiş versiyadır və 18 elementdən ibarətdir. Hazırda Komitədə bu standartın qısa versiyasında istifadə olunur. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 4 sentyabr tarixli 189 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Dövlət orqanlarının internet informasiya ehtiyatlarının yaradılmasına və idarə edilməsinə dair Tələblər" bu prosesi daha da sürətləndirmişdir. Bu standart, statistik məlumatların istehsalı və istifadəçilərinin global informasiya şəbəkələrinin resurslarına cüzi məsələlərə daxil olmasını asanlaşdırır. "Dublin özüyü" metaməlumat standartı, həmçinin metaməlumat kataloqunun yaradılmasına və mövcud məlumat mənbələrinin qeyd olunmasına da istifadə edilir. Bundan başqa, həm statistik məlumatların, həm də metaməlumatların mübadiləsində beynəlxalq təcrübədə "Statistik məlumatlar və metaməlumatlar mübadiləsi" standartı (SDMX) üstünlük qazanmaqdadır. SDMX standartının yaradılması təşəbbüsü 2001-ci ildə bir neçə beynəlxalq təşkilat (BMT, Avrostat, BVF, İƏİT, Dünya Bankı və s.) tərəfindən irəli sürülmüşdür. BMT-nin Statistika Komissiyası SDMX standartının strukturunu hazırlamışdır. Bu standartda metaməlumatların təsviri və mübadiləsində olduğu kimi səmərəli qəbul edilmiş XML formatında istifadə edilir. SDMX standartı əsasında ya-

yılan məlumatı istənilən ölkə öz məlumat sistemində inteqrasiya edə bilər, eləcə də beynəlxalq təşkilatlar ölkə məlumatına vahid keçid imkanı qazanırlar. Bu texniki standart milli statistika xidmətinin müxtəlif istehlakçıların məlumatlarını və məlumatlarını birləşdirir və onları beynəlxalq təşkilatların sistemlərinə maneəsiz daxil edilməsinə təmin edir. SDMX standartının təşəbbüsünün ən əsas prinsipi onun şəffaflığı və bütün ölkələrin nümayəndələrinin bu işdə iştirakının mümkün olmasıdır. SDMX standartı Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatı tərəfindən ISO/TS 17369 nömrəsi ilə qeydiyyata alınmışdır. Bu standartın Komitədə tətbiq edilən versiyası 21 bölmə və 56 altbölmədən ibarət olmaqla DCM standartından öz genişliyi və əhatəliliyi ilə seçilir. 2010-cu ildə Avropa Statistika Sistemi Keyfiyyət Məruzəsinin Strukturunu (ESQRS) tövsiyə etmişdir. Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən bu struktur əsasında məhsullara və proseslərə dair keyfiyyət məruzələri hazırlanmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda bütün keyfiyyət məruzələri Avrostatın tövsiyə etdiyi "ESS Standard for Quality Reports (2009)"-un milli versiyası olan "Keyfiyyət qiymətləndirilməsi üzrə məruzələrə dair standart və tövsiyələr" əsasında hazırlanır. Ümumilikdə 2013-2015-ci illər ərzində 47 statistik məhsul və proses üzrə keyfiyyət məruzələri hazırlanaraq (onlardan 22-i XLS formatında) Komitənin rəsmi internet sahəsinə dərc edilmişdir.

Statistik istehsal prosesinin standartlaşdırılması məqsədilə Statistik biznes prosesin ümumi modeli (GSBPM) tətbiq edilir. Dövlət Statistika Komitəsinin bu modeldən istifadə etməklə statistika fəaliyyətinin bütün mərhələlərinin standartlaşdırılması qərarı alınmışdır. Model imkan verir ki, statistika məhsulunun xüsusiyyətindən asılı olaraq, fəaliyyət insan resursları ilə əlaqələndirilsin və sistem müəyyən olunmuş texnoloji marşrut əsasında həyata keçirilsin. Məsələn, istehlakçı qiymətləri indeksinin istehsalı üçün nəzərdə tutulmuş fəaliyyətlər, o cümlədən göstəriciyə olan tələbatın müəyyənləşdirilməsi, layihələndirmə, istehsal sisteminin yaradılması, məlumatların toplanması, işlənməsi, təhlili, yayılması və qiymətləndirmə prosesi həyata keçirilsin. Bütün bu fəaliyyətlərin nizamlı şəkildə aparılması nəticə etibarilə məlumatların və prosesin keyfiyyətinin artırılmasına xidmət edir.

Keyfiyyətin idarə edilməsi sahəsində mövcud fəaliyyət nəticəsində uyğun olaraq Dövlət Statistika Komitəsinin bütün statistik prosesləri standartlaşdırıldı, daxili və xarici auditorlər həyata keçirildi. Keyfiyyətin mütəmadi qiymətləndirilməsi və istifadəçi məmnunluğunun öyrənilməsi siyasəti aparıldı.

Nəhayət, Dövlət Statistika Komitəsinin keyfiyyətin idarə edilməsi sisteminin yaradılması sahəsində görülmüş işlərin məntiqi nəticəsi olaraq 15 avqust 2013-cü il tarixində "Bureau Veritas" şirkəti tərəfindən Dövlət Statistika Komitəsinin "Rəsmi statistika məlumatlarının istehsalı və yayılması" sahəsindəki idarəetmə fəaliyyətinin ISO 9001:2008 standartlarına uyğunluğu haqqında sertifikat verildi. Dövlət Statistika Komitəsi MDB ölkələrinin statistika orqanları arasında ISO 9001:2008 sertifikat almış 2-ci, Azərbaycan Respublikasının mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları arasında 1-ci təşkilat oldu. Fəaliyyətin növbəti fəzası yerli statistika orqanlarını həyata etməkdir. Bu məqsədlə 15 yanvar 2014-cü il tarixində Bakı, Gəncə, Sumqayıt və Mingəçevir şəhər, Bərdə və Lənkəran rayon statistika idarələrində keyfiyyətin idarə edilməsi sisteminin qurulmasına dair 2014-2015-ci illər üzrə fəaliyyət planı və 30 dekabr 2014-cü il tarixində Ağdam, Ağstafa, Balakən, Qax, Saatlı, Samux və Zaqatala rayon statistika idarələrində keyfiyyətin idarə edilməsi sisteminin qurulmasına dair 2015-2016-cı illər üzrə fəaliyyət planı təsdiq edilmişdir. Fəaliyyətin planlaşdırılmasında, tədbirlər planlarının tərtibində və yerinə yetirilməsində əsas məqsəd müvafiq yerli statistika orqanlarında keyfiyyət standartlarının tətbiqi və müsbət nəticələrin əldə edilməsi, eləcə də məlumatların keyfiyyətinin təmin olunması məqsədilə ümumi qayda və standartların müəyyənləşdirilməsi, onların yerinə yetirilməsinə nəzarət təşkil və sənədlərin idarə olunması prosesinin keyfiyyətin idarə edilməsi sistemi standartları çərçivəsində həyata keçirilməsidir.

Qeyd olunanlar rəsmi statistika sisteminin keyfiyyətin idarə edilməsi sisteminin daha mükəmməl, statistika proseslərində iştirak edən bütün vəhdələrin iştirakını nəzərə almaqla kompleks şəkildə tətbiqinə və işlək saxlanmasına imkan verir.

Qasım ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi Aparantın Keyfiyyətin idarə olunması və informasiya texnologiyaları şöbəsinin müdiri.